

אזמרה לשמך

פסקי הלכות ותשובות מפי מורינו הגאון הגדול רבי עמרם פריד שליט"א

דיני ברכות השחר

ו. והנה בברכות השחר הדין הוא שאף מי שהיה ניעור כל הלילה - אומר הברכות ביום, כיון שהברכה היא על מנהגו של עולם.

ז. ודעת הלבושי שרד (סי' מז' על מג"א ס"ק יג') והגר"ז בסידורו, שהניעור כל הלילה יברך ברכות אלו רק בהגיע עלות השחר, וטעמם, שכיון שלא ישן - לא נתחייב עדיין בברכות אלו, ויתחייב בהן רק בהגיע עלוה"ש בהתחדשות הבריאה, ורק מי שישן בלילה, ונתחייב בהן מיד כשקם משנתו - יוכל לברך אף שעדיין לילה [אם הוא מחצות ואילך]. ובברכות התורה נמי דעת המג"א כן (סי' מז' ס"ק יב') - שבבוקר בהגיע עלות השחר יוכל לברך אף אם היה ניעור כל הלילה, כי ברכות התורה הן כברכות השחר שזמנן כל היום, ובשונה מברכת 'אלוקי נשמה' ו'המעביר שינה' שבזה כתב הא"ר (סי' מו' ס"ק יב'), מובא במ"ב סי' מו' ס"ק כד') שאין לברך אם היה ניעור כל הלילה. ובפמ"ג ובשע"ת מפקפקים בזה, שכיון שברכות אלו הם ברכות השבח על מנהגו של עולם - אף אם לא ישן צריך לברכן כשאר ברכות השחר שמברכין אותן אף אם לא נתחייב בהן.

ח. ולמעשה הכרעת המשנה ברורה שם שיראה לשמוע אלו השתי ברכות מאחר ויכוין לצאת בזה. והנה יש עוד אופן שיוכל לברך - אם ישן ביום, מכיון שהישן ביום לדעת האגור (הל' תפילה סי' ג') בשם השיבולי הלקט מברך 'אלוקי נשמה', ואמנם אנו אין נוהגין לברכה פעם שניה על שנת יום אם ישן בלילה ובירך בבוקר, וכמבואר בב"י (סי' רלא'), מפני שברכה זו היא על שהקב"ה מחזיר נשמות לבני אדם בבוקר - ולכן מברכים רק פעם אחת בקומו בבוקר, אבל בניעור כל הלילה לא יברך, כי הברכה היא רק אם האדם עצמו ישן וחזרה לו נשמתו, משא"כ בניעור כל הלילה שלא חזרה לו נשמתו, ואין מברכין על מנהגו של עולם, מ"מ אם ישן אח"כ ביום שאז יכול לברך על שנתו לדעת הראשונים הנ"ל - שפיר יוכל לברך - ממ"נ - אם הברכה היא על מנהגו של עולם - יכול לברך בבוקר אף אם לא ישן, ואם הברכה היא על מה שישן - אף על שנת יום יוכל לברך.

ברכות השחר שלא ניתן לאומרם לאחר התפילה

ט. ברמ"א (סי' נב) כתב דכל ברכות השחר אם לא אמרן קודם התפילה מחוייב לאמרן לאחר התפילה.

א. סדר ברכות השחר שמברכים בכל יום מבואר בגמ' בברכות (ס' ע"ב), ומוזכרות שם כל הברכות מלבד ברכות התורה שנכתבו שם בדף יא' ע"ב, וכן הברכות 'שלא עשני גוי', 'שלא עשני עבד' ו'שלא עשני אשה' לא נכתבו שם, ומקורם בגמ' במנחות (מג' ע"א).

ב. והנה **ברכות התורה** שמקורם בגמ' ברכות (יא' ע"ב) זמנם הוא כל היום, וכן הברכות המבוארות במנחות (מג' ע"א - 'שלא עשני גוי, עבד, אשה') זמנם כל היום, שברכות אלו אין דינם כשאר ברכות השחר שהוזכרו בברכות בדף ס' ע"ב.

ג. ובשאר ברכות אלו שהוזכרו בגמ' דף ס' ע"ב, נחלקו הפוסקים עד מתי אפשר לאמרם, והובאו דעותיהם בביאור הלכה (סי' נב' ד"ה 'כל הברכות') ובמ"ב (שם ס"ק י'), האם אפשר לברכם עד סוף זמן תפלה, או עד חצות היום, או שכל היום זמנם, או אפי' עד השנייה. והכרעת הביאור הלכה שלכתחילה זמן ברכות השחר הנ"ל הוא עד סוף זמן תפלה, ובדיעבד עד חצות. והמיקל לברך כל היום אין מוחין בידו.

ד. ובביאור הצדדים בזה לכאו' היה נראה שנחלקו במהות ברכות אלו - האם מברכים ברכות השחר על מנהגו של עולם, ואם כן הן ברכות השבח על הנהגה שטבע הקב"ה בבריאה, ובזה יש לומר שברכות אלו שייכות דוקא לבוקר - לזמן תפילה, או עכ"פ עד חצות ולא יותר, ואילו הפוסקים שסבירא להו שזמנן כל היום סוברים שהברכה היא על ההנאה, ושפיר אפשר ל"ל שזמנן כל היום. וכ"ז היה נראה רק לכאו', אמנם בביאור הלכה צידד איפכא - שאם הברכה היא על מנהגו של עולם אז זמנה כל היום, וצ"ע בזה.

ה. ובאמת נידון זה - האם הברכה היא על מנהגו של עולם או משום שהוא נהנה, כבר נחלקו בו הראשונים, שדעת הרמב"ם (פ"ז מהל' תפילה ה"ז) שהיא ברכת הנהנין ואין מברך אלא אם נהנה, ושיטת הרמב"ן והר"ן (פסחים דף ז') שברכת השבח הן על מנהגו של עולם, ואף שלא נהנה מברך (ועי' תוס' ברכות ס' ע"ב), ושיטה שלישית היא שיטת הרא"ש (ברכות שם) שמחלק בין הברכות - שברכת 'מלביש ערומים', ו'עוטר ישראל', ו'שעשה לי כל צרכי', אם לא נהנה - אינו מברך, ו'הנותן לשכוי בינה' - מברך אף אם לא נהנה.

פסקי הלכות – ברכות השחר

ברכות השחר בניעור בלילה

מי שלא ישן כל הלילה אינו מברך ברכת 'אלוקי נשמה', וברכת 'המעביר שינה' (מ"ב סי' מו' ס"ק כד' בשם הא"ר) וברכות התורה (סי' מז ס"ק כח'), וכל זה למנהג האשכנזים, אבל מנהג הספרדים שמברכים את כל הברכות [חוץ מברכת על נטילת ידיים (שו"ע ס"ד סי"ג) כפי שנבאר מיד בסמוך].

לגבי ברכת על נטילת ידיים, אם נפנה לצרכיו קודם התפילה ושפשף - למנהג האשכנזים מברכים על נטילת ידיים ואשר יצר (מ"ב שם ס"ק ל'). והספרדים אינם מברכים כלל (פשטות השו"ע שם).

ולפי זה ישנה אפשרות לצאת את כל הברכות גם כשלא נמצא מי שישן בלילה, על שמי מבני ספרד הנוהג לברך יוציא את בני אשכנז בכל הברכות הנ"ל (במ"ב שם סי' מו' ס"ק כד' בשם השע"ת כתב שיד"ח מאחר). ואחר כך אחד מבני אשכנז יוציא את בני ספרד בברכת על נטילת ידיים.

לימוד לאחר שעלה עמוד השחר קודם ברכת התורה

יש לדון האם מיד בעלות השחר צריך לצאת בברכות התורה ובלי זה אסור ללמוד. ונראה שמותר להמשיך ללמוד עד שיהיה מי שיוציאנו או עד שיתפלל ויצא ידי חובה באהבה רבה, מכיון שאין איסור ללמוד לפני ברכת התורה אלא יש חובה לברך קודם הלימוד, וכיון שכעת אינו יכול לברך, יכול ללמוד.

נטילת ידיים בעלות השחר

זמן נטילת ידיים הוא מיד בעלות השחר. וצריך לקום ממקומו מיד כשמגיע זמן זה, אך רבים מקלים בכך (עי' שו"ע סי' ד' סע' ד'). וזמן עלות השחר לענין זה, הוא 72 דקות קודם הנץ ולא תשעים דקות.

ברכת השחר לאחר שינת היום כשלא בירך בבוקר

מי שהיה ער בלילה ולא הוציאוהו ידי חובה בברכות השחר, ולאחר מכן ישן במשך היום, יש לדון שבאופן זה יוכל לברך ברכות השחר אפילו לשיטות שצריך דוקא שינה של לילה, היות וכעת שלא ישן בלילה נמצא שהשינה העיקרית שלו היא שינת היום, ויש לומר שבכה"ג יש לה חשיבות של שינת קבע, ויוכל לברך על כך ברכת 'אלוקי נשמה' והמעביר שנה', וצ"ע למעשה.

י. והפרי חדש כתב דכל הברכות יוכל לברך, חוץ מברכת אלוקי נשמה, שכבר יצא בברכת מחיה מתים שבתפילה.

יא. וכתב בערוך השולחן שגם ברכת מתיר אסורים לא יברך שכבר הזכירו במכלכל חיים בחסד, שהרי כתבו התוס' (ברכות מט ע"א ד"ה ברוך) שהטעם שכל הברכות של שמונה עשרה אינם פותחות בברוך, הוא מפני שהיא ברכה הסמוכה לחבירתה, שכל הברכות של שמונה עשרה סמוכות לברכה הראשונה שפותחת בברוך, ולפי זה נמצא שכל מה שאומר בתוך הברכה הרי הוא כאומר בשם ומלכות, ואם כן הרי הוא כאומר בברכה מתיר אסורים, וכן העיר כל זה בעמק ברכה עניני ברכות השחר.

יב. והנה הרבה פוסקים פליגי על דברי הפרי חדש הנ"ל, שסובר שיוציאים בברכת מחיה מתים בשמונה עשרה את ברכת אלוקי נשמה, כמבואר במשנה ברורה (סי' נב' ס"ק ט') ובביאור הלכה (סי' נב ד"ה ומכל מקום), ובשערי תשובה (סי' ו') כתב הטעם דלא כהפרי חדש דשתי ברכות הן - דברכת אלוקי נשמה הוא על ההווה שמחזיר נשמה לאחר השינה, משא"כ ברכת מחיה המתים הוא על העתיד על תחיית ישני עפר לעתיד לבוא, ולכן לא יוצאים ידי חובת ברכת אלוקי נשמה בברכת מחיה המתים בשמונה עשרה, ובדעת הפרי חדש צריך לומר דס"ל דכיון שבברכת אלוקי נשמה מוזכר גם ולהחזירה בי לעתיד לבא שהוא מכוון על תחיית המתים לעתיד לבוא, לכן ברכת מחיה המתים בשמונה עשרה פוטרת אותה, אבל ברכת מתיר אסורים שבשמונה עשרה וברכת מתיר אסורים שבברכות השחר הם שני עניינים, שמתיר אסורים שבברכות השחר היא על הקימה בבוקר, שכשישן היה אסור, וכשקם ויושב מברך מתיר אסורים, (ע"י או"ח מו ס"א), משא"כ מתיר אסורים שבשמונה עשרה הוא לגבי אסירים שהקב"ה מוציא לחופשי.

יג. והנה כתב הביאור הלכה (סי' נב' ד"ה ומ"מ) שהרוצה לחשוש לשיטת הפוסקים הנ"ל דלא נפטר בברכת מחיה המתים בשמונה עשרה, יישן מעט ביום, ובקומו יוכל לברך ברכת 'אלוקי נשמה', שכיון שלשיטת השיבולי הלקט (סו"ס ב') והאגור (סימן ג'), מובא בבית יוסף בסי' רלא') - הישן ביום אומר בקומו 'אלוקי נשמה', לכן אף שהבית יוסף כתב שלא נהגו כן, מ"מ מצטרף למחלוקת, אם נפטר בברכת מחיה המתים שבשמונה עשרה.